

Kirja-arvio

Opas synkeän akatemian tunnistamiseen

Mikko Poutanen, yhteiskuntatieteiden tohtori, tutkijatohtori, johtamisen ja talouden tiedekunta, Tampereen yliopisto

Avainsanat: yliopistot, akateemikot, kaupallistuminen, pahoinvointi

<https://doi.org/10.51810/pt.110577>

Tämä työ on lisensoitu [Creative Commons Nimeä 4.0 Kansainvälinen Julkinen -lisenssillä](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/).

Peter Fleming: Dark Academia: How Universities Die. Pluto Books: Lontoo, 208 sivua. 2021.

Pitkään akatemiasta ja yleisesti ongelmallisesta johtamiskulttuurista kirjoittanut englantilainen kriittinen organisaatiotutkija Peter Fleming pohjaa teoksensa *Dark Academia* -väitteelle, jonka mukaan etenkin läntisissä maissa kaupallistaminen, tuotteistaminen, atomistinen individualismi ja autoritaarinen byrokratia ovat vallanneet akateemisen maailman. Kyse on siis siitä, miten yliopistot ovat muuttuneet ja miten niitä on muutettu globaalissa kilpailussa kamppailevien tietoyhteiskuntien etujoukoiksi. Fleming ei oikeastaan kerro mitään uutta, joka ei olisi välittynyt huomattavasta määrästä yliopistojen muutokseen kriittisesti suhtautuvasta tutkimuskirjallisuudesta jo useamman vuosikymmenen ajalta (ks. esim. Readings 1996; Washburn 2005; Radder 2010; Ginsberg 2011; Docherty 2015).

Flemingin teoksen keskeinen argumentti on, että anglofonisissa maissa (Iso-Britannia, Yhdysvallat, Australia ja Uusi-Seelanti) opiskelija on yhtä aikaa sekä tuote että asiakas. Yliopistohenkilökunta yrittää sovittaa yhteen käsitystään akateemisesta työstä kutsumuksena ja korkeakoulupolitiikan akateemiselle työlle asettamia vaatimuksia: enemmän pitäisi tuottaa niin valmistuneita opiskelijoita kuin huippututkimusta, jolla olisi kaupallistettavaa arvoa. Tätä valvomaan asetettu managerialistinen hallintokulttuuri vie yliopistoyhteisön kyvyn vaikuttaa itse omiin työoloihinsa. Jatkuva ristipaine aiheuttaa kroonista epävarmuutta ja pahoinvointia niin henkilöstön kuin opiskelijoidenkin parissa.

Flemingin teos koostuu kahdestatoista luvusta muttei tunnu pitkäveteiseltä, sillä teoksen kirjoitustyyli on erinomaisen mukaansatempaava ja usein sarkastisen huumorin sävyttämää. Fleming perustelee, miksi kuvaa akatemian tilaa ”synkeäksi”: käsittelyssä edetään vieraannuttavasta brändipuheesta tehdasmaisesti toimivaan yliopistoon ja autoritaariseen byrokratiaan sekä pohditaan akateemisen ihmisen ideaalin väistymistä (The Demise of *Homo Academicus*, luku 6). Teos esittää lohduttoman kuvan etenkin uusliberaalien reformien kärjessä olleiden anglofonisten maiden hyperkilpailtujen yliopistojen tilasta.

Teos antaa hyvät valmiudet korkeakoulutuksen poliittisen talouden tarkasteluun. Markkinatalouslogiikan ja pakkomielteisen kilpailuttamisen seuraukset julkisella sektorilla yleensä

tunnetaan uutta julkisjohtamista (NPM) kritisoivassa kirjallisuudessa. Fleming tarjoaa katsauksen siihen, mikä NPM:n seuraus on ollut julkisella korkeakoulutussektorilla. Muuttuvat yliopistot ovat Flemingin mukaan niiden ulkopuolella tapahtuvien yhteiskunnallisten muutosten oire: “The founding mission of public higher education has been pulverized over the last 35 years as universities morphed into business enterprises obsessed with income, growth and outputs” (Fleming 2021, 2).

Käsittelen tässä arviossa teoksen keskeiset teemat. Kontekstualisoin teosta aikaisemmin tehdyn tutkimuksen kautta myös Suomen oloihin.

Akateemisen synkeyden yhteenveto

Mikäli Flemingin teosta lähestyy yhteenvetona korkeakoulutussektorin ongelmista kriittisen tutkimuksen valossa, teoksen ansiot ovat selvemmat. Se saattaa vapaamman puhekielisen tyylinsä ansiosta avautua myös korkeakoulumaailman ulkopuoliselle lukijalle. Teoksen kattava kirjallisuusluettelo mahdollistaa asiaan perehtymisen, mutta moni akateeminen lukija näkee esimerkkejä Flemingin kuvaamasta ”synkeästä akatemiasta” kaikkialla ympärillään. Vaikka on selvää, että Suomessa korkeakoulusektorin muutos ei ole yhtä tuotteistettua kuin esimerkiksi Isossa-Britanniassa, vastaavia merkkejä on havaittavissa.

Nykyisen korkeakoulupolitiikan trendit vaikuttavat ohjaavan suomalaisia korkeakouluja vääjäämättä lähemmäs modernia ”akateemisen kapitalismin” (Cantwell ja Kauppinen 2014) maailmankuvaa. Yliopistot toimivat oleellisena osana kapitalistisen yhteiskunnan valtarakenteita eivätkä ole niistä mitenkään sivussa. Korkeakoulutuksen keskeisin tehtävä akateemisessa kapitalismissa on palvella talouden intressejä, kuten kansantaloutta tai paikallista liiketoimintaa. Hidasteina pidetyt itsehallintoa tukevat demokraattiset rakenteet puretaan poliittisesti managerialistisen hallintokulttuurin tieltä (Poutanen ym. 2020).

Tunnereaktio teosta lukiessa luultavasti – etenkin akateemisella lukijalla – vaihtelee epäuskon, masennuksen ja suuttumuksen välillä. Mitä pidemmälle teos pureutuu korkeakoulutuksen epäkohtiin ja pitkälti akateemisen maailman ulkopuolelta ajettujen muutosten ongelmallisuuteen, sitä suuremmaksi negatiiviset tunteet luultavasti kasvavat. Etenkin akatemian piirissä tapahtuvien itsemurhien kohdalla, luvun 6 yhteydessä, sisältövaroitus olisi voinut olla paikallaan.

Yliopistojen uudelleenmuokkaus

Tutkijat ja opettajat ovat Flemingin teoksen perusteella selvästi tyytymättömiä yliopistojen hallintoon. Vastaavaa on havaittu myös Suomessa (Kuusela 2020). Hallintotavan muutokseen liittyy akateemisen vapauden käsitteen aktiivinen uudelleenmuokkaus: “Railroading through new policies and meeting deadlines assumes overarching importance, even if it means breaking a few eggs along the way” (Fleming 2021, 56). Fleming sortuu kuvauksissaan hieman romantisointiin kuvatessaan

perinteisen akateemisen autonomian etuja. Toisaalta hän on oikeassa siinä, että kollegiaaliseen yhteishallintaan ja akateemisen yhteisön itseohjautuvuuteen pohjannut autonomia on korvattu pitkälti – Suomessakin – yliopistojen hallinnollisella autonomialla, joka esitetään hallinnon toimesta ja usein myös politiikassa riippumattomuutena akateemisesta yhteisöstä.

Akateemisen kapitalismin piirissä ammattijohtajien etäisyys johdettavistaan tulkitaan positiiviseksi asiaksi – näinhän yrityksiäkin johdetaan. Fleming kuvaa, kuinka hallinnollisten muutosten edistäminen, kuten työolojen heikentäminen yliopistotyönantajan taloudelliseksi hyödyksi, nojaa siihen oletukseen, että ennemmin tai myöhemmin yliopistolaisten vastarinta hiipuu tai heidän tarkkaavaisuutensa herpaantuu.

Anglofonisessa maailmassa yliopistojen hallinto on paisunut merkittävästi, mitä Fleming pitää merkinä yliopistojen painopisteen muutoksesta. On kuitenkin huomattava, että Suomessa yliopistojen hallintohenkilöstön määrä on laskenut (Poutanen 2021). Merkit Suomen kohdalla viittaavat siihen, että hallinnollista työtä kaadetaan ketjussa alaspäin tutkivan ja opettavan henkilöstön kannettavaksi. Ammattijohtajuus ei vaikuta ainakaan vähentävän hallinnollisen työn määrää, mutta se sen sijaan siirtää yliopistojen henkilöstön päätöksentekoon osallistuvista subjekteista päätöksenteon objekteiksi.

Korkeakoulujen uudet missiot

Ongelma löytyy, kuten kenties odottaa saattaa, korkeakoulutuksen uudistetuista rakenteista. Fleming kuvaa, kuinka uuden julkisjohtamisen logiikalla on rakennettu akateemikkoja loppuun polttava kannustinjärjestelmä, joka määrittää herkästi paitsi materialistista uramenestystä myös tutkijan omakuvaa ja itsetuntoa. Entistä autoritaarisemmat valtasuhteet yliopistojen sisällä tekevät paikalliset muutokset mahdottomiksi, koska rakenteet lopulta määräytyvät suunnitelmallisen korkeakoulupolitiikan tasolla (ks. myös Kuusela ym. 2021). Yliopistot pursuavat markkinointipöhinää (ks. myös Alvesson 2014), joka on vierasta ja vieraannuttavaa valtaosalle henkilöstöstä.

Vaikka yliopistot tuottavat tätä pöhinää itsekin, sitä edellyttävät korkeakoulutusta ohjaavat poliittiset tahot ja sitä tuotetaan uudelleen näiden diskurssissa, kuten esimerkiksi korkeakoulutuspolitiikan muistioilla. Merkittävää eroa tässä suhteessa ei suomalaisten puolueiden välillä ole (Björn ym. 2017). Kuusela ym. (2021) antavat hyvän kuvan suomalaisen korkeakoulupolitiikan keskeisistä toimijoista, joihin kuuluu luonnollisesti opetus- ja kulttuuriministeriö mutta myös erilaiset eturyhmät, kuten yliopistojen rehtorineuvosto Unifi ry sekä vientiteollisuuden ja talouden puolelta esimerkiksi edunvalvontajärjestö Teknologiateollisuus ry.

Taloudellista ajattelua ohjaa sivistyksen sijaan välinearvo: yhtäältä työmarkkinoille työnnettyjen valmistuneiden opiskelijoiden määrä ja toisaalta liike-elämälle tuotetut kaupallistavat innovaatiot. On helppo olla samaa mieltä Flemingin väitteen kanssa siitä, että yliopistojen yhteiskunnallinen tehtävä

kaventuu välinearvon ylikorostumisen myötä merkittävästi: “In the public education sector, the urgency placed on financial accountability and market competitiveness by government policymakers jolted the university into a new worldview concerning its organisational mission” (Fleming 2021, 38).

Fleming esittää, että koska taloudellinen välinearvo on toimintaa määräävä tavoite yliopistojen jatkuvassa niukkuuden maailmassa, entistä suurempi osa yliopiston toiminnasta joutuu tähtäämään julkisen rahoitusvajeen täyttämiseen. Metriikoiden ja ranking-järjestelmien paine muuttaa vastuunkannon (*accountability*) kirjanpidoksi (*accountancy*). Tässä suhteessa onkin pököyttävää, miten Suomessa haaskataan tieteen resursseja jatkuvissa rahoitushauissa (Tenkanen 2021) siinä oletuksessa, että jatkuvasti kilpailtu rahoitus on itseisarvoisesti laadukkaampaa ja tehokkaampaa julkisten resurssien käyttöä.

Yliopiston elitistiset mielikuvat peittävät alleen karun todellisuuden

Opiskelijan velvollisuus on kulkea mahdollisimman tehokkaasti koulutustehtaan (Welcome to the Edu-Factory, luku 3) prosessien lävitse. Oman lisänsä tähän kokonaisuuteen anglofonisessa maailmassa tuottavat lukukausimaksut, jotka merkitsevät korkeakoulutuksen selvästi markkinahyödykkeeksi, joka myös oikeuttaa sen velkavivutuksen: ”Students were defined as future employees who required training, which was priced at the market rate accordingly” (Fleming 2021, 19). Mikäli suomalaisen korkeakoulutuksen rahoituspohja ei muutu nykyiseltä suunnaltaan, lukukausimaksut – myös kotimaisille opiskelijoille – lienevät vain ajan kysymys. Näin siitäkkin huolimatta, että koronapandemia on romauttanut lukemattomien anglofonisten maiden yliopistojen ansaintamallit, jotka nojasivat kansainvälisten opiskelijoiden rahastamiseen.

Akateeminen maailma on astunut hyperkilpailtuun työelämään muita aloja myöhemmin (ks. Siltala 2004). Tämä vaikuttaa henkilöstöön työssään mutta myös jo opiskelijoihin opinnoissaan. Korkeakoulujen valintakoeuudistus, joka painotti uudelleen lukion ainevalintoja pitkän matematiikan suuntaan, siirsi Suomessakin painetta tehdä työuraan vaikuttavia merkittäviä päätöksiä jo lukioissa (Tervasmäki ja Tomperi 2018). Vaikuttaa kuitenkin siltä, että yliopistojen huolestuttava tila ei niiden ulkopuolelle välity, lukuun ottamatta lyhyitä välähdyksiä yliopistolaisten kriittisistä näkemyksistä kolumneissa tai muissa kannanotoissa (Haukkala 2021; Westermarck 2021). Ne eivät kuitenkaan johda pitkäaikaisempaan julkiseen keskusteluun, sillä hälyttävät tiedot kasvavasta pahoinvoinnista on liian helppo pistää pandemian piikkiin. Flemingin mukaan todellisuudessa kyse on rakenteellisista ongelmista.

Yliopistojen ulkopuolella mielikuvat elitistisistä norsunluutorneista elävät yhtä vahvoina kuin käsitykset vallattomasta opiskelijaelämästä. Monella poliitikolla nämä mielikuvat voivat perustua omiin romantisoituihin muistoihin, mutta niitä myös aktiivisesti ylläpidetään poliittisena projektina. Fleming huomauttaa, että uusliberaalin yliopiston suurimmat kriitikot löytyvätkin tyypillisesti oikeistosta: uudistuksissa ei ole vielä kukaan menty tarpeeksi pitkälle.

Mielikuvat todellisuudesta etäännyneistä yliopistoista etuoikeutettuine tutkijoineen ja bilettävine opiskelijoineen ovat helppoja kohteita, kun mietitään, missä päin julkisessa taloudessa on ”läskiä” leikattavaksi. Niin ikään populistien on helppo lähteä kyseenalaistamaan tässä valossa esitettyä yliopistoa. Tästä kertovat myös kirjat, jotka kantavat kasvavaa huolta tieteen vapauden kaventumisesta (Väliverronen ja Ekholm 2020).

Valoa pimeyteen

Flemingin teoksen lopussa lukija voi kokea epätoivoa miettiessään, mitä korkeakoulutuksen nykyisen suunnan muutos edellyttäisi. Uutta akateemista toimintakulttuuria täytyisi rakentaa työyhteisöissä, yliopistoissa instituutiotasolla ja korkeakoulupolitiikassa. Toisaalta koulutuspolitiikkaa uudistetaan jo jatkuvasti, vaikka ratkaisujen arvovalinnat ovat kyseenalaisia (Tervasmäki ja Tomperi 2018). Flemingin esiin nostamien, ja suomalaistenkin tutkijoiden omassa kontekstissaan tunnistamien, poliittisen talouden perusoletusten tason ongelmien muuttamisessa puhuttaisiin siis kokonaisvaltaisesta yhteiskunnallisesta ideologisesta suunnanmuutoksesta.

Korkeakoulupolitiikka on melko kapea osa politiikkaa, eikä se herätä merkittävästi poliittisia intohimoja. On ymmärrettävää, että näissä oloissa akateemikot pääasiassa kirjoittavat toisilleen, mutta laajempia yleisöjä kannattaa tavoitella. Vaihtoehtoiset akateemiset maailmat ovat väistämättä sidottuja vaihtoehtoihin tapoihin hahmottaa yhteiskuntaa ja taloutta. Flemingin teos ei mene näin pitkälle, mutta paikallistamalla korkeakoulutuksen räikeät kipukohdat lähestyttävällä tavalla voidaan toivottavasti ainakin ymmärtää, että nykyisellä tavalla ei voida jatkaa. Koronapandemia, jonka Fleming myös huomioi, on tuonut esiin ne olemattomat henkilökohtaisen jaksamisen marginaalit, joiden varassa akateemista työtä tehdään (ja opiskellaan).

Fleming rohkaisee lukijaa perehtymään kirjallisuuteen, joka ponnistaa feministisestä ja postkolonialistisesta tutkimusperinteestä, jossa kamppailu sortavia ja tukahduttavia rakenteita vastaan on tuttu asetelma. Ajatuksellisesti lähdetään siis yliopistoiden ideologisesta dekolonisaatiosta. Tähän voisivat soveltua esimerkiksi vapaasti järjestäytyvät lukupiirit, joissa voidaan herätellä vaihtoehtoisia akateemisia maailmoja nostalgiaan sortumatta.

Lähteet

Alvesson, Mats. 2014. *The triumph of emptiness: Consumption, higher education & work organization*. Oxford: Oxford University Press.

Björn, Ismo, Saarti, Jarno ja Pöllänen, Pirjo. 2017. ”Päätettiin turvata yliopistojen rahoituksen pitkäjänteisyys.” Opetusministerien poliittinen puhe ja yliopistolaitoksen uudistamisen retoriikka.” *Yhteiskuntapolitiikka*, 82:1, 76–85. <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe201706137143>

Cantwell, Brendan ja Kauppinen, Ilkka (toim.). 2014. *Academic capitalism in the age of globalization*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.

- Docherty, Thomas. 2015. *Universities at war*. Los Angeles: SAGE Publications.
- Fleming, Peter. 2021. *Dark academia: How universities die*. Lontoo: Pluto Books.
- Ginsberg, Benjamin. 2011. *The fall of the faculty: The rise of the all-administrative university and why it matters*. Oxford: Oxford University Press.
- Haukkala, Hiski. 2021. Vapaan tieteen sato vapaalle kansalle. *Suomen Kuvalehti*, 17.6.2021. <https://suomenkuvalehti.fi/jutut/kotimaa/nakokulma-yliopistojen-arki-ei-tarjoo-juuri-kenellekaan-vapautta-tilaa-eika-aikaa-en-ena-tunnista-1990-luvun-ihanteitani/> [Luettu 1.8.2021]
- Kuusela, Hanna. 2020. Kuuleeko strateginen johto? Katsaus yliopistojen työhyvinvointikyselyjen tuloksiin. *Tiedepolitiikka*, 45:2, 30–35.
- Kuusela, Hanna, Kaleva, Veera, Tomperi, Tuukka, Poutanen, Mikko ja Tervasmäki, Tuomas. 2021. Korkeakoulupolitiikan muuttuvat valtasuhteet Suomessa: Säätiöyliopiston synty ja kamppailu yliopistodemokratiasta. *Politiikka*, 63:2, 158–187. <https://doi.org/10.37452/politiikka.101246>
- Poutanen, Mikko. 2021. Suomi ponnistaa yliopistojen rahoituksen vertailussa pohjalta. Tieteentekijöiden liiton blogi, 19.4.2021. <https://tieteentekijat.fi/suomi-ponnistaa-yliopistojen-rahoituksen-vertailussa-pohjalta/> [Luettu 1.8.2021]
- Poutanen, Mikko, Tomperi, Tuukka, Kuusela, Hanna, Kaleva, Veera ja Tervasmäki Tuomas. 2020. From democracy to managerialism: foundation universities as the embodiment of Finnish university policies. *Journal of Education Policy*. <https://doi.org/10.1080/02680939.2020.1846080>
- Radder, Hans. 2010. *The commodification of academic research: Science and the modern university*. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press.
- Readings, Bill. 1996. *The university in ruins*. Harvard: Harvard University Press.
- Siltala, Juha. 2004. *Työelämän huonontumisen lyhyt historia – Muutokset hyvinvointivaltion ajasta globaaliin hyperkilpailuun*. Helsinki: Otava.
- Tenkanen, Tommi. 2021. Ketju: Mitä Suomen Akatemian syyshaku 2020 maksoi hakijoiden työnantajille? 28.7.2021. Twitter. https://twitter.com/tommi_tenkanen/status/1420382243965517835 [Luettu 29.7.2021]
- Tervasmäki, Tuomas ja Tomperi, Tuukka. 2018. Koulutuspolitiikan arvovalinnat ja suunta satavuotiaassa Suomessa. *niin & näin*, 2/2018, 164–200.
- Väliverronen, Esa ja Ekholm, Kai. (toim.) 2020. *Tieteen vapaus & tutkijan sananvapaus*. Tampere: Vastapaino.
- Washburn, Jennifer. 2005. *University inc.: The corporate corruption of higher education*. New York: Basic Books.
- Westermarck, Jukka. 2021. Opetus- ja kulttuuriministeriö heikentää tietoisesti tieteentekemisen edellytyksiä. *Suomen Kuvalehti*, 26.8.2021. <https://suomenkuvalehti.fi/jutut/kotimaa/professori->

[opetus-ja-kulttuuriministerio-heikentaa-tietoisesti-tieteentekemisen-edellytyksia/?shared=1192907-8e735e31-4&](https://www.opetus-ja-kulttuuriministerio.fi/heikentaa-tietoisesti-tieteentekemisen-edellytyksia/?shared=1192907-8e735e31-4&) [Luettu 27.8.2021]